

KLESTENITZ TIBOR

SZALONGYŰLÉSEK VAGY ŐSZI HADGYAKORLATOK?

A KATOLIKUS NAGYGYŰLÉSEK MEGHONOSÍTÁSA MAGYARORSZÁGON*

A 19. század végének modernizációs folyamatai egész Európában jelentős hatást gyakoroltak a katolikus egyház helyzetére. A választójog kiterjesztésével megkezdődött a tömegek részvétele a politikában, ami sok esetben a középosztály antiklerikális csoportjait juttatta hatalomra. Az új elit a katolicizmust gyakran a haladás akadályának tekintette, és az egyház nemzetek fölötti intézményében az állam egységét veszélyeztető tényezőt látott.¹ A különböző társadalmi alrendszerek a fejlődés során függetlenítették magukat az egyház befolyásától. A korábban a klérus által betöltött feladatokat rendszerint világi szakemberek vették át, ami új tekintélyek keletkezését eredményezte és hozzájárult az antiklerikalizmus erősödéséhez.²

Ugyanakkor az egyházat korlátozó törekvések, a társadalmi differenciálódás, valamint a laicizálódási folyamatok hatására a vallás elkülönült a társadalmi egésztől, a vallásosság individualizálódott, választott identitássá alakult. Az egyházhoz szilárdan kötődő rétegek komoly társadalmi bázist alkottak, ami jelentős ellenhatást eredményezett a szekularizációs folyamatokkal szemben.³ A hitüket identitásuk alapjává tevő katolikusok egyesületeket hoztak létre céljaik elérésére, amelyek idővel az egész

* A tanulmány az OTKA NK 83799-es kutatási projektjének keretében és támogatásával készült.

¹ FOGARTY, Michael P.: *Christian Democracy in Western Europe 1820–1953*. Notre Dame, 1957. 170.

² ATKIN, Nicholas – TALLETT, Frank: *Priests, prelates and people. A History of European Catholicism since 1750*. Oxford–New York, 2003. 141–142.

³ BLASCHKE, Olaf: *Das 19. Jahrhundert: Ein Zweites Konfessionelles Zeitalter?* Geschichte und Gesellschaft, 26. (2000/1) 40–64.

hívó társadalmat elkezdtek behálózni.⁴ A mozgalom megszületése és tevékenysége pedig megteremtette a katolikus politikai identitást, amely többek között országos nagygyűlések megrendezésében és politikai pártok alakításában nyilvánult meg.⁵

A polgári fejlődés Magyarországon sem hagyta érintetlenül a katolicizmust, amely a 19. század folyamán kénytelen volt szembenézni az államegyházi státus elvesztésével.⁶ A vallásos világkép általános megrendülése szintén érezte hatását: az egyházi folyóiratok már az 1850-es évektől kezdve szinte közhelyszerűen hivatkoztak a hitélet hanyatlására.⁷ Mindennek hatására egyes csoportokon belül idővel újfajta katolikus küldetésstudat alakult ki, ami hozzájárult az egyesületi élet fellendüléséhez, egy demokratikusabb felfogás terjedéséhez.⁸ Előtérbe került a pasztorációs eszközök, módszerek, a kommunikáció módjának megújítása, illetve a megváltozott életérzésekhez való alkalmazkodás igénye.⁹ Az 1890-es évektől hazánkban is kibontakozott a megújulási mozgalom, a „katolikus reneszánsz”.¹⁰

A katolikus közéleti öntudat létrehozásához és fenntartásához azonban az elitek folyamatos szervezőmunkájára volt szükség, ami a csoport tagjaiban ébren tartotta a külvilággal szembeni egymásrautaltság érzését és fenntartotta a cselekvési hajlandóságot.¹¹ Ebben pedig fontos szerepet játszhattak a rendszeresen megtartott nagygyűlések. Ahogyan egy publicista 1899-ben hangsúlyozta: *„Feltűnő és gyakori megnyilatkozással kell az elveket népszerűsíteni. [...] Tartós, maradandó hatásra szánt mozgalmak sikerét csupán*

⁴ ENYEDI Zsolt: *Politika a kereszt jegyében. Egy politikai szubkultúra természetrajza*. Budapest, 1998. 45.

⁵ SCHMIDT-VOLKMAR, Erich: *Der Kulturkampf in Deutschland 1871–1890*. Berlin–Frankfurt, 1962. 187.

⁶ SALACZ Gábor: *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867–1918*. (Auróra könyvek) München, 1974. 24.

⁷ KÓSA László: *A vallási közönyösség növekedése Magyarországon a 19. század közepén*. In: Uő: *Egyház, társadalom, hagyomány*. (Societas et ecclesia I.) Debrecen, 1993. 107.

⁸ CSÁKY, Moritz: *Die römisch-katholische Kirche in Ungarn*. In: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. IV. kötet. Szerk. WANDRUSZKA, Adam–URBANITSCH, Peter. Wien, 1985. 309.

⁹ KÓSA László: *Vallások, egyházak, vallásosság*. In: *Mérlegben a XX. századi magyar történelem – értelmezések és értékelések*. (Jelenkortörténeti Műhely III) Szerk. PÜSKI Levente – VALUCH Tibor. Debrecen, 2002. 73.

¹⁰ BALOGH Margit: *Egyházak a dualizmus korában*. In: *Magyarország a XX. században*. II. kötet. Főszerk. KOLLEGA TARSOLY István. Szekszárd, 1997. 299.

¹¹ ENYEDI: *i. m.* 36–37.

gyakori gyűlések biztosítják.”¹² Sok katolikus azonban azt is felismerte, hogy a rendszeres közéleti erődemonstráció csupán szükséges, de nem elégséges feladat céljaik megvalósításához. A római *L'Osservatore Romano* 1891-ben például arra figyelmeztetett, hogy a nagygyűlések megrendezése önmagában véve még nem cselekvés, csak annak előkészítése. Bár szükség van rájuk, mert „akció program nélkül nem egyéb handabandázásnál”, ám a program megvalósulása „nem magától történő dolog; erre nézve szükség van egy aktív, folyton-folyvást cselekvő és a cselekvést vezető, a cselekvést fokozó tényezőre”, ezért folyamatos társadalmi szervezkedés szükséges, amelyet állandó intézményeknek kell irányítaniuk.¹³

A dolgozat annak a folyamatnak néhány állomását mutatja be, amelynek során az 1890-es évek alkalmi, először tiltakozó jellegű, politikai karakterű, majd évfordulókhoz kötődő katolikus gyűléseiből Magyarországon is kifejlődtek a rendszeres, évenként megtartott országos nagygyűlések. Azt vizsgálja, hogy ebben milyen nemzetközi hatások játszottak közre, és hogy a katolikus elit – a politizáló arisztokraták, a világi értelmiségiek és a püspöki kar – milyen megfontolások alapján kezdték kialakítani az intézménytípus hazai jellegzetességeit.

A nyugat-európai nagygyűlések hatása

A szakirodalomban elfogadott nézet szerint a magyar katolikus nagygyűlések az egyházpolitikai küzdelemre adott egyházi reakció részeként, egyfajta védekezésként jöttek létre.¹⁴ Az összefüggés természetesen fennáll, de a rendezvénytípus hazai megjelenése és intézményesülése nem magyarázható egyedül a belpolitikai eseményekkel. A világegyház fejlődése, a nemzetközi példák ugyanis már az egyházpolitikai küzdelem kirobbanása előtt is hatással voltak a hazai klerikusokra, akik – elvi megfontolásokból – szük-

¹² KAUFMAN Géza: *Katolikus kongresszusok*. Alkotmány, 1899. november 4. 2.

¹³ *Religio*, 1891. július 8. 10–11.

¹⁴ A témára vonatkozó fontosabb szakirodalom: ADRIÁNYI, Gabriel: *Fünfundzwanzig Jahre ungarischer Kirchengeschichte, 1895–1945*. Mainz, 1974. 42–52; 81–90.; GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon, 1919–1945*. Budapest, 1997. 124–130.; SZÖGI László: *A katolikus nagygyűlések Magyarországon*. In: *Egyházak a változó világban*. Szerk. BÁRDOS István – BEKE Margit. Esztergom, 1992. 509–512., újraközölve lásd jelen kötetben.

ségesnek látták volna a rendezvény meghonosítását. A *Religio* című szaklap szerzői 1888-ban például úgy látták, a gyűlések bizonyos értelemben alkalmasak lehetnek arra, hogy pótolják a zsinatokat, amelyeket – a Trienti Zsinat egyértelmű előírásainak ellenére – nem tartottak meg rendszeresen.¹⁵ A nagygyűlésben jó eszközt láttak a világiak és a klérus közötti párbeszéd fenntartására, az összhang megteremtésére.¹⁶

A *Religio* egyik szerzője a katolikus nagygyűlésekben egyenesen a 19. századi gondviselés intézményét látta, amelyet „*a forradalom szelleme*” tett indokolttá. Azt hangsúlyozta, hogy az egyháznak alkalmazkodnia kell a társadalom változásaihoz, ebben pedig a nagygyűlés fontos eszköz lehet, mert lehetőséget ad arra, hogy a világi hívők is hallassák a hangjukat. „*Az a bizonyos republikánus áramlat, mely a világon létezik, bizonyos megnyugtatóban és kielégítésében részesül, egyúttal pedig kellő korlátok között tartatik az ily egyetemes katolikus gyűlések által*” – vélekedett. Konzervatív pályatársainak megnyugtatóására azonban azonnal hozzátette: a gyűlések résztvevői kifejezhetik véleményüket, de semmire sem kötelezhetik az egyházi hatóságot.¹⁷

1889-ben több nép is csatlakozott a katolikus nagygyűlések családjához, és a spanyol, portugál, bajor, osztrák katolikusok is követték a német, belga, francia, angol példát.¹⁸ Ráadásul már megjelentek a törekvések a nemzeti keretek meghaladására, és a belga katolikusok 1891-ben már nemzetközi katolikus nagygyűlést szerveztek.¹⁹ Európai szintű szakmai kongresszusokat is összehívtak: 1888 áprilisában hatszáz, egy év múlva pedig kétezer taggal tartották meg Párizsban a katolikus tudósok nemzetközi kongresszusát. A cél az volt, hogy felkeltsék a kutatók közötti szolidaritás érzését, cáfolják a dogmákkal ellentétben álló elméleteket, és „*a keresztény vallás védelmezőinek megfelelő fegyvereket szolgáltatassanak*”. A szervezést Magyarországon Kiss János egyetemi tanár irányította.²⁰ 1897-ben a svájci

¹⁵ *Religio*, 1888. december 12. 376.

¹⁶ *Religio*, 1889. április 3. 209.

¹⁷ *Religio*, 1889. július 13. 27.

¹⁸ *Religio*, 1889. július 13. 26.; *Religio*, 1889. április 10. 232.

¹⁹ *Religio*, 1891. szeptember 19. 183.

²⁰ *Religio*, 1891. április 22. 251.

Fribourgban megtartott következő kongresszuson Magyarországról már 146 tag regisztráltatta magát, és hat tudományos előadás született.²¹

Egyes kortársak elsősorban a francia mintát tartották volna követendőnek. A franciák szerintük azzal szárnyalták túl a németeket, hogy decentralizálták az eseményeket, és országos nagygyűlés helyett inkább tartományi összejöveteleket és munkásgyűléseket rendeztek. Fontosnak tartották, hogy az eseményeket záró agapéken minden társadalmi osztály jelen lehetett, aminek nagy erkölcsi hatást tulajdonítottak.²² A francia gyűlésekről közvetlen értesüléseik is voltak az itthoniaknak, például az ott tanuló magyarok révén.²³

Mások viszont a német nagygyűléseket tartották jó példának, de ők is elsősorban a demokratikus vonásokat értékelték nagyra. Úgy vélték, hogy Franciaországban egyfajta értelmiségi központú „szalonegyház” működik, a gyűléseken ezért inkább értekezések, nem pedig népszerű szónoklatok hangzanak el, így a szervezők nem képesek megszólítani a nagy tömegeket.²⁴ A minden évben más helyszínen megrendezett német nagygyűlésekről, amelyeket a kortársak a „Herbstmanöver”, őszi hadgyakorlatok néven emlegettek, ezzel szemben úgy vélték, hogy „valóságos népünnepélyek egy-egy város és egész nagy vidéke számára, amely soha többé nem feledi a lelkesítő hatást”. Azt is fontosnak ítélték, hogy a vendégeket, a híres szónokokat helyi családoknál szállásolták el, így a katolikus politika vezéreit a nép széles rétegei személyesen is megismerhették.²⁵ A Religio figyelmét az sem kerülte el, hogy a nagygyűlésre a vendéglátó német városok óriási, több ezer embert befogadó csarnokokat építettek, a beruházás és a tömegek ellátása pedig jelentős anyagi hasznot hajtott a rendező városnak.²⁶

A németországi nagygyűlések ráadásul ekkor érték el fejlődésük egyik csúcspontját. Ennek hátterében a Ludwig Windhorst által 1890-ben létrehozott, rövid idő alatt kétszázezres taglétszámot elérő Népszövetség

²¹ Kiss János: *Katholikusok V. nemzetközi tudományos kongresszusa*. Alkotmány, 1900. augusztus 9. 7.

²² *Religio*, 1889. július 31. 65.

²³ A Nantes-ban tartott kongresszuson például részt vett Semsey László, az Angers-i katolikus egyetem hallgatója. *Religio*, 1889. január 30. 72.

²⁴ *Religio*, 1889. július 13. 28.

²⁵ *Religio*, 1889. szeptember 7. 157.

²⁶ *Religio*, 1890. július 3. 56.

állt, amely lehetővé tette a katolikus társadalmi mozgalom hatékony megszervezését. A szervezet fennállásának első nyolc évében mintegy négyezer kisebb-nagyobb népgyűlést tartott.²⁷

A német mellett az osztrák példa is jelentős, ám nem egyértelműen pozitív hatással volt a magyar katolikusokra. 1889-ben tartották az osztrák katolikusok második nagygyűlését, amelyre Simor János hercegprímást is meghívták.²⁸ A kétezer résztvevővel lezajló eseményen azonban – a földrajzi közelség ellenére – Magyarországról összesen csak nyolc személy volt jelen, hangsúlyozottan nem aktív résztvevőként, hanem csupán megfigyelőként.²⁹ Ennek oka a politikai nézeteltérésekben rejlett, hiszen az osztrák szervezők összbirodalmi keretben gondolkodtak. A magyar katolikusok tüntető távolmaradása nemzetközi szinten is feltűnést keltett. A londoni *The Times* tudósítója például ezt annak tulajdonította, hogy az osztrák katolikusok ellenzik a dualizmust és a magyar alkotmányos szabadságokat.³⁰ A Religio szintén azt nehezményezte, hogy az osztrákok Magyarországot nem szomszédként, hanem tartományként akarták kezelni. Ezért azt sürgette, hogy – az önállóság tudatosítása érdekében is – a magyarok tartsanak maguknak saját nagygyűlést.³¹

Az egyházpolitikai küzdelmek következményei: tiltakozás Budapesten és vidéken

A magyar klérus egyes köreiből tehát már az 1880-as évek végén megfogalmazódott egy nagygyűlés megrendezésének a gondolata, ez azonban megmaradt a tervezgetés szintjén. Az eseményeknek egyértelműen az egyházpolitikai küzdelem kirobbanása adott új lendületet. A pápáság az 1890 februárjában kiadott elkeresztelési rendelet³² értelmében kötelező lett volna

²⁷ *Alkotmány*, 1899. november 9. 9.

²⁸ Prímási Levéltár, Esztergom (EPL) Cat. 25. 119. fond. 64. csomó. A bécsi nagygyűlés szervezői Simornak, 1888. július 29.

²⁹ VUCSKICS Gyula: *A II. osztrák katolikus nagygyűlés. Religio*, 1889. május 4. 291.

³⁰ *The Congress of Austrian Catholics. The Times*, 1889. május 2. 5.

³¹ *Religio*, 1889. május 1. 281.

³² Elkeresztelésnek azt nevezték, ha egy vegyes házasságból származó gyermeket nem az 1868. évi LIII. törvényben meghatározott vallásra kereszteltek (eszerint a fiúnak apja, a leánynak anyja vallását kellett követnie, a szülők szándékaira való tekintet nélkül). Trefort Ágoston

kiadni az általa megkeresztelt, de jogilag nem katolikusnak számító gyermekek anyakönyvi kivonatát a protestáns lelkészeknek. A plébánosok azonban tömegesen tagadták meg az engedelmességet, és vállalták az ezzel járó büntetést. Magatartásuk egyes településeken nagy hatással volt a hívekre, akik nyilvános tiltakozásokat szerveztek, mise után a kormány reformtervei ellen tüntettek.³³

Ezek az események azonban alig voltak képesek elérni az országos sajtó ingerküszöbét, nemhogy valóságos politikai hatást kifejteni. A liberális véleményformálók biztosak voltak abban, hogy az ellentábor képtelen lesz nagyobb tömegek megmozgatására. Beksics Gusztáv például 1891-ben úgy vélte: „a katolikusok millióit nem lehet templomi zászlók, káplánok és sekrestyések vezetése alatt, a kormány ellen fölvonultatni. A tervezett mozgalom ekképp politikai célját el nem éri”.³⁴ A formálódóban lévő politikai katolicizmus arisztokrata vezetői korán felismerték a problémát, és keresni kezdték a katolikus közvélemény hatékony megjelenítésének a lehetőségét. A budapesti Katolikus Kör, amelynek elnöke Esterházy Miklós Móric gróf volt, 1890. május 3-án felolvasóestet rendezett. Itt Komlóssy Ferenc plébános, országgyűlési képviselő azt javasolta, hogy a közélet aktuális kérdéseinek megvitatása érdekében a Katolikus Kört bízzák meg egy országos nagygyűlés megrendezésével.³⁵ A Kör vezetősége néhány nappal később nyilatkozatot tett arról, hogy vállalkozik a feladatra.³⁶

A kezdeményezés ugyanakkor kellemetlenül érintette az egyház vezetését, amely ekkor a demonstrációban csak az állammal való tárgyalásokat akadályozó tényezőt láthatott. A hierarchia helyzete igen kényes volt, ugyanis a kormány jelentősen befolyásolta a püspöki kinevezéseket, így sok főpap az állam lekötöztette volt.³⁷ Simor János Esztergomban azt mondta

1884-es rendelete előírta, hogy a keresztelés után az anyakönyvi bejegyzést küldjék át a törvényben meghatározott felekezeti lelkésznek. Csáky Albin 1890-es rendelete büntetési tételeket is meghatározott a szabályozás megsértőivel szemben.

³³ CSÁKY, Moritz: *Der Kulturkampf in Ungarn. Die kirchenpolitische Gesetzgebung der Jahre 1894/95.* Graz–Wien–Köln, 1967. 96.

³⁴ FEBRONIUS [BEKSICS Gusztáv]: *Ultramontanismus és nemzeti állam.* Budapest, 1891. 6.

³⁵ *Religio*, 1890. május 7. 296.

³⁶ *Religio*, 1890. május 14. 311.

³⁷ ADRIÁNYI: *i. m.* 23.

Lévay Imre piarista tartományfőnöknek, a Katolikus Kör alapítójának, hogy nincsen kifogása a nagygyűlés ellen, de az elkeresztelési rendelet keltette „izgatottság” miatt egyelőre jobb csak az előkészítésre koncentrálni.³⁸

Néhány hónappal később egy másik kezdeményezés is hasonló sorsra jutott. A budapesti esperesi kerület őszi rendes összejövetelét megelőzően nyilvánosságra került, hogy Bogsich Mihály esperes javasolni fogja egy katolikus népgyűlés összehívását a fővárosban a vegyes házasságokból származó gyermekek neveléséről. A helyszín a pesti Vigadó vagy a város-háza épülete lett volna.³⁹ Simor azonban arra utasította a kezdeményezőket, hogy ne tárgyalják meg a javaslatot. Bogsich Mihály sürgönyben tájékoztatta a bíborost arról, hogy engedelmeskedik a parancsnak, ám hozzátette: „Kár, kimondhatatlanul nagy kár.”⁴⁰ Az esperesi kerület papsága a gyűlésen olyan izgatott hangulatban volt, hogy az ellenállás gondolata is felmerülhetett. Erre utal legalábbis, hogy Bogsich, miután bejelentette Simor utasítását, azt kérte: a döntést minden hozzászólás nélkül, „hódoló tisztelettel” vegyék tudomásul.⁴¹ Ám egy újságcikkben később nyomatékosította: „Ami ma a mesterségesen keltett izgalom miatt a bíboros hercegprímás parancsolata folytán szunnyadóban maradt, holnap föl fog támadni.”⁴²

A nagygyűlés elhalasztásában a hierarchia politikai érdekein kívül feltehetően a papság konzervatív köreinek és egyes világi katolikusoknak az ellenkezése is közrejátszott.⁴³ Az előkészítő bizottság egyik tagja (monogramja alapján valószínűleg Fischer-Colbrie Ágoston) például úgy vélte, hogy a közéleti fellépésre még nem érett meg az idő, mivel nincsen elegendő művelt világi katolikus. Ezért a tervezett nagygyűlés fő feladata a hit terjesztése lesz, valamint az, hogy lelkesítsen az „apostolság minden nemére”, hiszen „nem lehet ott katolikus közélet, ahol nincs katolikus hitélet”.⁴⁴ Ezzel összhangban áll egy elemző véleménye, aki szerint a konzervatív klerikusok féltek „az úgynevezett elegyes elemektől, melyek megbonthatnók az egyetértést, vagy lármásakká tehetnék a

³⁸ *Religio*, 1890. június 11. 376.

³⁹ BOGSICH Mihály: *Mit akart a budapesti esperesi kerület papsága?* *Religio*, 1890. október 25. 271.

⁴⁰ *Religio*, 1890. október 25. 272.

⁴¹ *Religio*, 1890. október 25. 269.

⁴² BOGSICH: *i. m.* 271.

⁴³ *Religio*, 1891. január 14. 32.

⁴⁴ Dr. F. C. Á.: *Katolikus nagygyűlés*. *Religio*, 1891. január 17. 56.

nagygyűléseket”. Úgy vélte azonban, hogy a veszély könnyen kivédhető, például a francia módszer átvételével, ahol szokás volt az apostoli hitvallás elmondásával kezdeni és szigorúan egyházas szellemben vezetni a gyűléseket. Ez pedig szerinte garantálja, hogy a kongresszus nem sérti meg a klérus joghatóságát.⁴⁵ A gyűlés ellenzőit emellett politikai megfontolások, a többi felekezet érzékenységének tekintetbe vétele is motiválta.⁴⁶

A gyűlés támogatói elsősorban a korszerűség szempontjaival és a külföldi példák követésével igyekeztek érvelni, valamint a nemzeti önértetet is megpróbálták felhasználni. Így például felhívták a figyelmet arra, hogy egy bécsi katolikus lap felszólította a magyarokat: pótolják be az elmúlt húsz év mulasztásait és tartsanak végre gyűléseket „a nép felvilágosítására”.⁴⁷ 1891 októberében a *Religio* arról számolt be, hogy már a „szegény elnyomott lengyel katolikusok” is képesek voltak megrendezni saját kongresszusukat – és hozzátette, csoda, hogy a horvát testvérek még nem előzték meg a magyarokat!⁴⁸

Az előkészítés ügye 1891–1892 folyamán csak lassan haladt előre. Az egyetlen komoly változást az jelentette, hogy – a főrendi katolikus ellenzék aktivizálódásának részeként – Zichy Nándor gróf 1891 januárjában elfogadta a tagságot a Budapesti Katolikus Kör által kiküldött szervezőbizottságban. Ám még ő is azt hangsúlyozta, hogy a nagygyűlés megrendezésére csak a püspöki kar egyetértésével van lehetőség.⁴⁹

A szervezőknek valóban nagy szükségük lett volna a hivatalos egyházi jóváhagyásra. A Simor János halála után, 1891-ben kinevezett új hercegprímás, Vaszary Kolos azonban a béke jelszavával kezdte meg tevékenységét. Elődjéhez hasonlóan ő is idegenkedett a politikai demonstrációktól, és arra intette a katolikus mozgalom résztvevőit, még annak látszatát is kerüljék el, hogy agresszív fellépésre készülnek akár az állam, akár a más felekezetűek ellen.⁵⁰

⁴⁵ *Religio*, 1891. január 17. 36–37.

⁴⁶ GYÜRKY Ödön: *Kath. nagygyűlés*. *Religio*, 1890. július 12. 31.

⁴⁷ *Religio*, 1891. április 11. 227.

⁴⁸ *Religio*, 1891. október 10. 232.

⁴⁹ *Religio*, 1891. január 17. 40.

⁵⁰ *Religio*, 1892. július 2. 3.

Zichy Nándor gróf végül 1892-ben hivatalosan is országos nagygyűlés megrendezésére tett javaslatot. Ezt a püspöki kar decemberi ülésén tárgyalta. A felszólalók ugyan általánosságban támogatták a tervet, de úgy ítélték meg, hogy még nem érett meg az idő. Fehér Ipoly pannonhalmi főapát például úgy vélte, hogy itthon hiányzik „a katolikus gondolkodás és érzés fegyelmesség”, ezért a gyűlés veszélyeket rejthet magában. Végül a testület elvi támogatásáról biztosította a kezdeményezést, megvalósítását viszont elhalasztotta.⁵¹

A Szentszék azonban elégedetlenséggel fogadta a püspökök halogató magatartását. XIII. Leó pápa 1893. szeptember 2-án kelt *Constanti Hungarorum* kezdetű enciklikájában azt kérte a főpapoktól, hogy erélyesen fejezzék ki tiltakozásukat a reformtervekkel szemben.⁵² Miután pedig az 1893 novemberében Wekerle Sándor vezetésével megalakuló új kormány programjának részévé tette a kötelező polgári házasság bevezetését,⁵³ a hierarchia elszánta magát a cselekvésre. A püspöki kar novemberben hozzájárult a nagygyűlés megtartásához, az eseményt azonban igyekezett szigorúan a saját ellenőrzése alatt tartani. A testület felkérte a kijelölt szónokokat, hogy előzetesen mutassák be előadásuk szövegét, valamint ragaszkodott ahhoz, hogy a keresztényszocializmusról tervezett előadást „mint ezidőszerint nem opportunus” tárgyat hagyják ki a programból. A püspökök a résztvevők körét is korlátozni akarták, ezért előre közölték a nagygyűlés elnökségével a megjelenésre alkalmasnak tartott „kiváló férfiak” névsorát.⁵⁴ Az esztergomi főegyházmegyében például arra utasították az espereseket, hogy elsősorban a világi értelmiségiek köréből válasszanak résztvevőket.⁵⁵ A határozati javaslatok szövegét – a szervezőbizottság elnökségével közösen – maga Vaszary Kolos állapította meg.⁵⁶ Ez az óvatosság összhangban állt az arisztokrácia felfogásával, akik szintén a mértékletességre törekedtek. A Zichy Nándorhoz köthető *Katholikus Szemle* például azt hangsúlyoz-

⁵¹ EPL Püspöki értekezletek jegyzőkönyvei és nyomtatványai 1892. december 17. 14. Vö. SALACZ Gábor: *A magyar kultúrharc története 1890–1985*. Bécs [Pécs], 1938. 225.

⁵² *A mi Szentséges Urunknak, XIII. Leó pápának körlevele Magyarországra püspökeihez*. Magyar Állam, 1893. szeptember 8. 1.

⁵³ SALACZ: *A magyar... i. m.* 212.

⁵⁴ EPL Püspöki értekezletek jegyzőkönyvei és nyomtatványai. 1893. november 30. 9–10.

⁵⁵ EPL Cat. D/c 124-1894. Kisfaludy Zsigmond alesperes Vaszarynak, Somorja, 1894. január 2.

⁵⁶ *Magyar Állam*, 1894. január 6. 1.

ta, hogy egy katolikus gyűlés „nem karolja fel egyoldalúlag az agitacionális eszközöket és célokat: mindig exkluzív, mert mindig csak a hithű, a higgadt, a konzervatív elemek és eljárások egyesülése”.⁵⁷

A nagygyűlést 1894. január 16-án rendezték meg a zsúfolásig megtelt pesti Vigadóban. A 23 percig tartó megnyitó beszédet Vaszary Kolos tartotta, majd Zichy Nándor tudatta a megjelentekkel, hogy az elnökség táviratban üdvözölte Ferenc Józsefet és XIII. Leó pápát. Három újabb szónok szereplése után a nagygyűlés elfogadta a határozatokat. Ezek szerint a katolikusok kötelesek részt venni az egyházi és politikai életben, a választásokon pedig olyan személyre szavazni, aki „a katolikus hitet és egyházat meg nem támadja, hanem annak védelmére vállalkozik”. A gyűlés követelte továbbá az elkeresztelési rendelet és a polgári házasságra vonatkozó törvénytervezet visszavonását, valamint a katolikus iskolahálózat védelmét. Zichy Nándor szavai szerint a szervezők vidékről százhuszezer támogató aláírást kaptak.⁵⁸

A gyűlés azonban nem járt tartós politikai hatással, a szabadelvűek pedig – a kormány segítségére támaszkodva – március 4-én a fővárosban ellendemonstrációt tartottak, amelyen a hivatalos jelentések szerint 75–80 ezer ember vett részt.⁵⁹ A későbbi katolikus felfogás a januári eseményt nem is tartotta valódi nagygyűlésnek, hanem inkább csak a főpapság ünnepeles tiltakozásának.⁶⁰ Az előkészítés belterjességével sok katolikus elégedetlen volt, ezért a jövőre nézve azt tartották volna szükségesnek, hogy a gyűlések szervezése „minden körre nézve népszerű legyen [...] Titkolódzásra nincs szükségünk. A nyilvánosság adja meg a munka igazságosságának és erejének színét, az képes nyíltságával odavonzani mindenkit.”⁶¹

A műfaj hazai előzményeit ezért sokkal inkább a vidéki gyűlésekben találhatjuk meg. Az első regionális katolikus nagygyűlést Sopronban tartották 1893. február 20-án, amelyet 1893–1894 folyamán újabbak követtek Komáromban, Szabadkán, Zsolnán, Nagytapolcsányban, Pozsonyban

⁵⁷ *Időszaki Szemle*, 1894. június 10.; *Katolikus Szemle*. 8. (1894) 449.

⁵⁸ ESTERHÁZY Miklós Móric – ZICHY Nándor: *A katolikus nagygyűlés Budapesten 1894. január 16-ikán*. Budapest, 1894. 12–76.

⁵⁹ Magyar Országos Levéltár K 149 1894. 6. tétel. 15. csomó 165. szám. A budapesti rendőrfőkapitány-helyettes jelentése az 1894. március 4-i nagygyűlés lefolyásáról.

⁶⁰ Ezért később nem is sorolták a hivatalos katolikus nagygyűlések közé. ADRIÁNYI: *i. m.* 42.

⁶¹ *Katolikus Egyházi Közlöny*, 1894. január 12. 19.

és Székesfehérvárott. Közös jellemzőjük, hogy a szervezők szerették volna megnyerni a püspöki kar tagjait is, a szabadkai nagygyűlésre például valamennyi főpapot meghívták,⁶² de ők – Székesfehérvár kivételével, ahol Steiner Fülöp megyéspüspök a kezdeményezők egyike volt – mégsem jelentek meg a gyűléseken.

A vidéki nagygyűlések, noha egymástól függetlenül szerveződtek, egységes folyamat részeként értelmezhetők, amelynek során a katolikus közélet agilis személyiségei fokozatosan rájöttek arra, hogy a kor politikai eszközeinek felhasználásával hogyan képesek tömegeket felvonultatni és ezzel befolyásolni a közéletet. Az utolsó néhány gyűlés már jelentős tömegeket mozgató meg. Becslések szerint Pozsonyban nyolcezer,⁶³ Zsolnán kilenc-tízezer,⁶⁴ Székesfehérváron szintén nagyjából tízezer ember⁶⁵ jelent meg.

A Nyitrától mintegy harminc kilométerre fekvő Nagytapolcsányban, 1894. június 10-én tartott gyűlés⁶⁶ rendezői olyan fontosnak tartották a létszám dokumentálását, hogy a helyszínen emlékkönyvet is elhelyeztek, amelybe a küldöttségek vezetői feljegyezték csoportjuk lélekszámát: eszerint 18 670 fő jelent meg,⁶⁷ köztük mintegy ezer értelmiségi és 120 klerikus. A becslések szerint a szlovákok alkották a túlnyomó többséget, a magyar anyanyelvűek kétezren lehettek.⁶⁸ A helyszín a plébánia előtti tér volt, ahol a szervezők két szónoki emelvényt állítottak fel, külön a szlovák és külön a magyar szónokok számára.⁶⁹ A hallgatói igények kielégítését tehát a szervezők olyan fontosnak tartották, hogy ezért még a pánszlávizmus vádját is kockáztatták. A felszólalók között találjuk Babcsan József parasztgazdát, akinek szerepeltetése a parasztság felé történő nyitás szükségének felismerését jelzi. Ahogyan egy tudósító megjegyezte, „a nép igen jó néven veszi, ha

⁶² *Budapesti Hírlap*, 1893. november 26. 4.

⁶³ *Pressburger Tagblatt*, 1894. július 1. 4.

⁶⁴ *Nyitramegyei Szemle*, 1894. május 20. 1.

⁶⁵ *Székesfehérvár és Vidéke*, 1894. november 19. 1.

⁶⁶ *Religio*, 1894. május 30. 364.

⁶⁷ EPL Cat. D/c 3565-1894. Szecsányi Vilmos Vaszarynak, 1894. június 17.

⁶⁸ *Religio*, 1894. július 14. 27.

⁶⁹ *Religio*, 1894. június 13. 392.

őt a saját véréből való szónokokkal tisztelik meg; mert ezek legjobban találják be magokat eszejárásába”.⁷⁰

A szakirodalom korábban Zichy Nándor és Esterházy Miklós Móric magánakcióiként tartotta számon ezeket a gyűléseket, mint amelyek – szemben az alsópapság harciasabb csoportjaival – elsősorban az értelmiség és a középosztály megnyerésére törekedtek.⁷¹ Ennek a felfogásnak a hátterében feltehetően az a tény áll, hogy a gyűlések elnöki funkcióját a két gróf töltötte be. Az események közelebbi vizsgálata azonban árnyalja a képet. A vidéki gyűlések (Székesfehérvár kivételével) valójában nem a főrendi ellenzék vezéreinek kezdeményezésére valósultak meg – Zichy Nándor egyébként nem is tulajdonította magának ezt az érdemet.⁷² A szervezést valójában helyi katolikus csoportok vagy szervezetek vették kezükbe, amelyek a városi közösség erős emberei körül tömörültek. Az elnöki pozíciót maguk a szervezők bízták az országosan ismert főrendekre, akik közreműködésükkel a politika főáramába becsatornázva a saját céljaikra használták fel az eseményeket.⁷³

Másrészt, a tömegek nem kizárólag „statisztaként”, hivatkozási alapként voltak érdekesekek. A szervezők valóban meg akarták szólítani hallgatóságukat: a szónokok gyakran mutattak rá egyfajta „érdekegyesítés” szükségességére, arra, hogy a katolikus politika nem merülhet ki az egyházpolitikai törvények ellenzésében, hanem fel kell karolnia az egyszerű nép jogosnak tartott követeléseit is. Ezeket az igényeket a legkövetkezősebben Esterházy Miklós Móric hangoztatta, aki Sopronban és Komáromban is nagy részletességgel beszélt szociális jellegű javaslatairól.⁷⁴ A jelenlévő újságíróknak (tehát az országos nyilvánosságnak) szánt, komoly politikai beszédek mellett nagy teret engedtek a népszónokoknak, akik igyekeztek a közéleti téren tájékozatlan hallgatóság számára is érthetővé tenni,

⁷⁰ *Nyitramegyei Szemle*, 1894. június 17. 2.

⁷¹ SZABÓ Dániel: *A Néppárt megalakulása*. Történelmi Szemle, 20. (1977/2) 180–191.

⁷² CSAPODI Csaba: *Gróf Zichy Nándor élete és politikája (1828–1911)*. Budapest, 1993. 110.

⁷³ A helyi gyűlések szervezéséről lásd *A Sopronban 1893. február 20-án tartott katolikus nagygyűlés emlékkönyve*. Sopron, 1893. 2–16.; *Pesti Napló*, 1893. március 5. 3.; *Szabadka és Vidéke*, 1893. július 2. 4.; *Nyitramegyei Szemle*, 1894. március 11. 2.; *Religio*, 1894. május 30. 364.; EPL Cat. D/c 3615-1894. A nagygyűlés végrehajtó bizottsága Vaszarinak, 1894. június 19.

⁷⁴ *A Sopronban...* i. m. 19.; *Religio*, 1893. április 26. 266–267.

popularizálni a programot. Így értelmezhetőek például Prohászka Ottokár beszédei is, amelyeket Komáromban és Pozsonyban mondott el.⁷⁵

A gyűlések ezzel hozzájárultak a katolikusok közötti társadalmi korlátok lassú lebontásához, a belső közélet demokratizálódási folyamatainak megindulásához.⁷⁶ Egy kortárs szemlélő maga is abban látta az eseménysorozat egyik eredményét, hogy az összehozta „*az eddig egymással nem törődött, egymást nem ismerő katolikusokat, papokat és világiakat; szegényeket és gazdagokat; a népet és az intelligenciát*”.⁷⁷

1896 és 1900: kitörés a jubileumok bűvöletéből

1894-ben úgy tűnhetett, hogy a katolikus társadalmi megmozdulások Magyarországon is állandósulni fognak. Az 1894 januárjában tartott budapesti nagygyűlés állandó bizottságot hozott létre, amelynek az lett volna a feladata, hogy előkészítse a következő nagygyűlést, vagyis intézményesítse a mozgalmat. A december 19-én tartott püspökkari értekezleten pedig felmerült a kérdés: hogyan történjen meg a katolikus erőknek – a pápa által is ajánlott – egyesítése? Hidassy Kornél szombathelyi püspök egyesületek alakítását, gyűlések tartását, a világiak megnyerését ajánlotta erre a célra.⁷⁸ A püspöki kar tehát ekkor már elvileg nyitottnak mutatkozott az új módszerek alkalmazására, azonban a gyakorlatban nehezen oldódtak fel ellenérzéseik.

Jól mutatja ezt egy kisebb jelentőségű ügyben, a katolikus tanítók kongresszusának tárgyában 1896 februárjában hozott határozatuk. Fehér Ipoly arra hívta fel a figyelmet, hogy egy esetleges tiltás súlyosan anakronisztikus lenne, és „*az eshetőlegesen veszélyeknek nem a kongresszus-tartás engedélyének megtagadásával, hanem a közvetlen befolyás érvényesítésével és éber ellenőrzéssel kell*” elejét venni. A gyűlés megtartását végül három ellenszavazattal megengedhetőnek nyilvánították, de komoly feltételekhez kötötték. Szmrecsányi Pál szepesi püspök például azt követelte, hogy a szervezők ne csak az

⁷⁵ KLESTENITZ Tibor: *Prohászka Ottokár a komáromi és a pozsonyi katolikus nagygyűlésen*. In: Prohászka-tanulmányok 2009–2012. Szerk. MÓZESSY Gergely. Székesfehérvár, 2012. 114–131.

⁷⁶ CSÁKY: *i. m.* 309.

⁷⁷ *Religio*, 1894. május 23. 344.

⁷⁸ EPL Püspöki értekezletek jegyzőkönyvei és nyomtatványai. 1894. december 19. 6–7.

előadások címét, de a teljes szöveget terjesszék be előre jóváhagyásra.⁷⁹ A püspökök magatartását tehát a világiak önszerveződési kísérleteivel szemben még ekkor is inkább a passzív elfogadás, mint a támogatás jellemezte.

A budapesti katolikus nagygyűlés végrehajtó bizottsága 1894 után nem adott magáról életjelet. Létezéséről szinte csak a korholó megjegyzésekből értesülünk, amelyek azt sürgették, hogy a testület üljön össze és teljesítse feladatát.⁸⁰ A halogatás magyarázatát egyesek abban látták, hogy „a gyűléseket legtöbbször csak szereplési alkalomnak tekintették”, és a katolikus közszereplők közötti rivalizálás megakadályozta a cselekvést.⁸¹ A kezdeményezést végül nem a bizottság, hanem a Budapesti Katolikus Kör tette meg, méghozzá egy évforduló ürügyén. A Kör választmánya már 1892-ben határozott arról, hogy országos mozgalmat indít a millennium katolikus jellegű megünneplésére.⁸² A Kör 1895-ben azt javasolta, hogy rendezzenek Budapesten országos ünnepélyt és nagygyűlést a fennálló négyszáz katolikus egyesület részvételével, mivel ebből „láthatná mindenki a magyar kath. egyesületek forró hazaszeretetét, soha nem gyengülő ragaszkodását a nemzeti eszmék iránt, de egyúttal impozáns tanúságot tenne a kath. egyesületek egységéről is”.⁸³

A nemzeti elkötelezettség bizonyítására való törekvés hátterében az húzódott meg, hogy 1895-ben hivatalosan zászlót bontott a Zichy Nándor és Esterházy Miklós Móric vezette Katolikus Néppárt, amely az egyházpolitikai törvények revízióját állította programja középpontjába.⁸⁴ A katolikus pártok alapítása pedig a klasszikus liberalizmus nézőpontjából támadást jelentett a nemzeti egység dogmája ellen.⁸⁵ A párt ráadásul a katolikus közéletet is megosztotta, hiszen nyíltan '67-es alapra helyezkedett, amivel elidegeníthette magától a függetlenségi érzelmű katolikusokat. Ezért szükségessé vált a katolicizmus egységének nyilvános demonstrálása.

Emellett az egyre élénkebbé váló felekezeti versengésben való részvétel igénye is fontos szerepet játszott. A századfordulón a református

⁷⁹ EPL Püspöki értekezletek jegyzőkönyvei és nyomtatványai. 1896. február 27. 5.

⁸⁰ *Religio*, 1895. április 27. 302.

⁸¹ *Katolikus Egyházi Közlöny*, 1895. szeptember 6. 561.

⁸² *Religio*, 1892. október 26. 271.

⁸³ *Religio*, 1895. augusztus 14. 103–104.

⁸⁴ *Alkotmány*, 1895. december 24. 2.

⁸⁵ ENYEDI: *i. m.* 15.

egyház és az evangélikusok magyar hívei általában a Habsburg-ellenes forradalmak szellemi örököseiként, a szabadság, a haladás és a nemzet letéteményeseiként határozták meg önmagukat. Ellenfelüket pedig elsősorban a katolicizmusban látták, amelyről úgy tartották, hogy ellentétben áll mindazzal, amit a nemzet és a haladás liberális perspektívából jelent.⁸⁶

Az ünnepek szervezői ezzel a felfogással szemben a katolicizmust mint a nemzetet megtartó erőt kívánták megjeleníteni a nyilvánosság előtt. A Katolikus Kör 1896 januárjában adta ki hivatalos felhívását. Eszerint *„különösen részt kell vennie a millénium [sic!] ünneplésében a katolikus egyesületeknek, melyek a vallással összeforrt hazafiság eszméit írták zászlaikra, mellyel a katolicizmus nemzetfenntartó szellemét ápolják tovább”*. Az eseményt nem *„egyszerű gyülekezésnek”*, hanem rendszeres munkát végző kongresszusnak szánták, és irodalmi, társadalmi, szociális illetve karitatív kérdésekkel foglalkozó szakosztályok felállítását tervezték.⁸⁷

A szervezők február 25-én országos előkészítő értekezletet tartottak, amelyen száz egyesület képviselőjében 122 fő vett részt. Az értekezlet nem maradt formális keretek között, néhány részletkérdésben komoly viták zajlottak. Egyes küldöttek bizalmatlansággal viseltettek a terv iránt, amiben a Néppárt iránti ellenérzések is közrejátszhattak. Az elnöklő Esterházy Miklós Móric, a párt egyik vezetője ezért igyekezett eloszlatni azoknak a vidéki egyesületeknek az aggályait, *„amelyek a megindított akcióban a maguk önkormányzatának korlátozását”* látták. Emellett kisebb súlyú kérdésekben is vita kezdődött. Walter Gyula hercegprímási titkár például önálló irodalmi szakosztályért emelt szót, mert a *„társadalmi és irodalmi pangás”* legfőbb okát a népszerű vallásos irodalom és a versenyképes sajtó hiányában látta. A gyűlés témái közé felvették továbbá a cselédlányok menhelyét, valamint a földművelési ifjúsági egyletek ügyét is.⁸⁸

Ezen kívül megválasztották a végrehajtó bizottságot, amelyben az arisztokraták domináltak: Esterházy Miklós Móric, Batthyány József, Appo-

⁸⁶ BRANDT, Juliane: *Konfessionelle und nationale Identität in Ungarn. Die protestantischen Kirchen*. In: *Religion im Nationalstaat zwischen den Weltkriegen 1918–1945*. Szerk. MANER, Hans-Christian – SCHULZE-WESSEL, Martin. Stuttgart, 2002. 46; 49.

⁸⁷ *Religio*, 1896. január 8. 18–19.

⁸⁸ *Religio*, 1896. február 29. 149.

nyi Géza, Zichy Nándor mellett két klerikus: Kisfaludy A. Béla dogmatikus és Pintér Kálmán piarista tanár, a köznemesi származású Rakovszky István, valamint két újságíró: Gyürky Ödön és Hortoványi József szerepelt benne.⁸⁹ Utóbbi részvétele azért lehetett fontos, mert a *Magyar Állam* című lap munkatársaként a függetlenségi katolikusokat képviselte, és jelezte, hogy a rendezvény nem csak a Néppárt, hanem az egész katolikus mozgalom ügye.

A végleges program szerint a szakosztályok augusztus 17–18-án tartották tanácskozásait, 19-én rendezték meg a nagyközönség bevonásával a nagygyűlést, az egész ünnepségsorozatot pedig augusztus 20-án, a szokottnál is fényesebb Szent Jobb-körmenet zárta le, amelynek keretében a hercegprímás is beszédet tartott a Mátyás templomban. A kongresszus tagja lehetett minden katolikus egyleti tag. A 2 forint tagsági díjért kedvezményes vonatjegy, az országos kiállítás területére szóló kedvezményes belépőjegy, valamint olcsó szállás járt.⁹⁰

A szervezők tehát kísérletet tettek arra, hogy kihasználják a főváros turisztikai vonzerejét is, azonban az érdeklődés ennek ellenére sem bizonyult túl élénknek. Június végén például arról panaszkodtak, hogy *„a tagok jelentkezése a leglassabb tempóban megy és nem mutatja azt, hogy [...] valami nagyon át volnának hatva e gyűlésezések fontosságáról”*.⁹¹

A kongresszust a belvárosi plébániatemplomban Vaszary Kolos hercegprímás által tartott *Veni Sancte* vezette be, amelyen a püspöki kar képviselőjében a Néppárthoz közel állónak tekintett Hornig Károly veszprémi és Steiner Fülöp székesfehérvári püspök, valamint Dessewffy Sándor csanádi püspök vett részt. Ezután a városháza nagytermében került sor a megnyitóra. Az elnöklő Esterházy Miklós Móric a célt abban jelölte meg, hogy Magyarország keresztény országgént való megtartásáról tanácskozzanak. Sürgette, hogy keresztény szellemű törvényeket alkossanak, és azt követelte – a kormányzati elit ellen hangolva közönségét –, hogy *„legyen a jogegyenlőség általános, mindenkire kiterjedő s ne egy bizonyos kör, egy bizonyos osztály privilégiuma”*.⁹²

⁸⁹ *Religio*, 1896. október 3. 242.

⁹⁰ *Religio*, 1896. május 13. 319.

⁹¹ *Magyar Állam*, 1896. június 27. 1.

⁹² *Magyar Állam*, 1896. augusztus 18. 2.

A kongresszus talán legfőbb célkitűzése a katolikus köztevékenység összehangolása volt. A társadalmi egyesületekkel foglalkozó szakosztályban Zichy Vladimir gróf javasolta, hogy szólítsák fel az országgyűlést: törvényben szabályozza az egyesülési jogot, mert ennek hiányában az egyleti élet „*úgyszólván a hatóságok tetszésének van kiszolgáltatva*”. A gróf, azért, hogy „*ne legyenek az egyes körök védtelenül támadásoknak kiszolgáltatva*”, javasolta, hogy a katolikus egyesületek szövetségi alapon hozzanak létre egyesülést. Ez azonban nem találkozott feltétlen egyetértéssel, ezért a szakosztály szűkebb bizottságot küldött ki véleményezésére.⁹³

Zichy gróf maga is arról beszélt, hogy felvetését sokan „*idétlen és impraktikus tervnek tartják*”. Az aggodalmak eloszlatására hangsúlyozta, hogy az egyesülés csak szövetségi alapon működhet, saját elnökkel, irodával és közgyűléssel, amely azonban „*nem képez az egyes körök fölött álló testületet, sem felettes fórumot, hanem határozatai csak a katolikus körök támogatására szolgáló intézkedések megvalósítására terjed [sic!] ki, anélkül, hogy azok elfogadása kötelező erővel bírna a vidéki szövetkezetekre*”. Javaslatát végül elfogadták, és megkezdődhetett az országos szövetség szervezése.⁹⁴

A nagygyűlés leglátványosabb eseménye a záróülés volt, amelyet a kiállítási ünnepély csarnokában rendeztek meg. Itt a résztvevők száma állítólag mintegy nyolcezer fő lehetett, és hat püspök is megjelent. A szónoki emelvény háttérében 14 egyesület zászlaja volt látható, köztük a müncheni, bambergi és nürnbergi ifjúsági munkásegylet, ami a német katolicizmus rokonszenvét demonstrálta. A legjelentősebb mozzanat valószínűleg Hornig Károly veszprémi püspök beszéde volt, amely azt jelezte, hogy a hierarchia (illetve annak néhány tagja) már elfogadta a világi katolikusok nagyobb szerepvállalását. A püspök egyenesen úgy vélte, hogy a gyűlés fordulópontot jelentett a magyar katolicizmus történetében: „*Most felébredtünk és jogainkat követeljük, uralkodni és győzni akarunk*” – jelentette ki. Beszéde harcias felfogásában polemizált az uralkodó liberális történelemszemlélettel, amely a protestantizmusban látta a nemzeti függetlenség legfőbb garanciáját. Hornig viszont a „kuruc” hazafisággal szemben egyfajta

⁹³ *Magyar Állam*, 1896. augusztus 19. 2.

⁹⁴ Uo.

katolikus nemzeteszményt állított fel, amely a törvényes hatalomhoz való ragaszkodást és az egység megőrzését tartotta a legfontosabbnak: „*Mi nem voltunk ott, mikor a trón ellen forradalmakat csináltak és mikor a pogány törököt az országra hozták; mi nem osztottuk az országot darabokra*” – mondta. Mivel a katolikusok mindig teljesítették kötelességeiket, senki nem tarthatja őket másodosztályú állampolgárnak.⁹⁵

A szervezők maguk is arról panaszkodtak, hogy az állam nem veszi őket komolyan. Gyürky Ödön beszámolója szerint például a szervezőbizottság még áprilisban kieszközölte, hogy a kongresszust a kiállítási csarnokban tarthassák. Augusztusban azután egy mínuszos újsághír közölte, hogy a csarnokban asnap a turisták kongresszusát fogják megtartani. A szervezőknek végül hosszú utánajárásába került, hogy biztosítsák a helyszínt.⁹⁶ Az is komoly sérelmet jelentett, hogy a kormány nem volt hajlandó felkérni a királyt, hogy személyesen jelen legyen az augusztus 20-i körmeneten. Az elégedetlenkedők szerint „*a magyar katolicizmusnak nem adták meg az alkalmat, hogy nagy történelmi múltjához méltóan vegyen részt a millennium ünnepeiben*”. Ezért azt sürgették, hogy négy év múlva a szent korona 900 éves jubileumát nagy fénnel ünnepeljék meg.⁹⁷

A jubileumot tehát sokan elszalasztott lehetőségként élték meg, mert nem sikerült a katolicizmus erejét demonstrálni. Ezért fontos vitatéma maradt a társadalmi összefogás szervezése, a függetlenségüket féltő egyesületek ellenkezésének semlegesítése. Ebben pedig nagy szerepet játszott a politika és a Katolikus Néppárt megítélése. A függetlenségi érzelmű klérus orgánuma például azt követelte, hogy bátran foglalkozzanak közéleti kérdésekkel a jövődi katolikus nagygyűléseken, ám ne alakítsák azokat pártpolitikai összefogótekké.⁹⁸ A lap a német példa követését ajánlotta, ahol a katolikusok esetről esetre foglaltak állást a felmerülő politikai kérdésekben, ezért a közös katolikus program létrehozása során elkerültek min-

⁹⁵ *Magyar Állam*, 1896. augusztus 20. 2.

⁹⁶ *Katolikus Egyházi Közlöny*, 1896. augusztus 14. 513–515.

⁹⁷ *Magyar Állam*, 1896. augusztus 20. 1.

⁹⁸ *Magyar Állam*, 1896. szeptember 6. 1.

dent, ami megosztást eredményezett volna⁹⁹ – szemben a kiegyezéshez feltétlenül ragaszkodó Katolikus Néppárt gyakorlatával.

A fiatal klerikusok szócsövének tekinthető *Egyházi Közlöny* szerzője szintén arra intett, hogy ne engedjék „politikai botlások bűnbakjává tenni a katolikus társadalmat”.¹⁰⁰ A Közlöny szerzői inkább a szociális szempontok fontosságára intettek: „Ha figyelemre méltatjuk a német nagygyűlések tárgyalásait, láthatjuk, hogy azok a német kath. polgárság minden erkölcsi és anyagi érdekével törődnek, sőt kiterjesztik gondolkodásukat még a tengeren túlra vándorolt polgártársaikra is. Vajha csak a magunk határain belül lakókkal is törődhetnénk.”¹⁰¹ A lap arra is figyelmeztetett, hogy a nagy évfordulók kapcsán tartott ünnepségek önmagukban nem érnek semmit, és egyetértően idézte a berlini *Germania* című lap magyarországi tudósítójának a javaslatát arról, hogy éves rendszerességgel nagygyűlést kell tartani Budapesten.¹⁰²

A katolikus publicisztikában tehát erőteljesen élt az igény a „szalongyűlések”, az elit számára rendezett, szűk körű, évfordulókat megünneplő események meghaladására, és inkább a német mintát kívánták volna meghonosítani. A katolikus közélet azonban egyelőre nem tudott kiszabadulni az évfordulók vonzásából: a következő jelentősebb megmozdulás, a frissen megalakult Katolikus Körök és Olvasóegyesületek Országos Szövetségének közgyűlése 1899 novemberében szintén nagy hangsúlyt fektetett a jubileumi év előkészítésére.¹⁰³ A háromszáznál is több küldött, akik 111 helyi egyesületet képviseltek, az újabb katolikus nagygyűlést az ünnepségek keretében tartották megvalósíthatónak.¹⁰⁴

Az 1900-as évforduló alkalmából a püspöki kar is fényes eseménysorozatot tervezett. Nagyboldogasszony ünnepét Esztergomban és Székesfehérváron tartották volna meg, augusztus 20-át pedig az egész püspöki

⁹⁹ *Magyar Állam*, 1899. november 9. 1.

¹⁰⁰ *Katolikus Egyházi Közlöny*, 1898. július 8. 444–445.

¹⁰¹ *Katolikus Egyházi Közlöny*, 1899. szeptember 8. 563–565.

¹⁰² *Katolikus Egyházi Közlöny*, 1899. szeptember 1. 547.

¹⁰³ *Religio*, 1899. november 11. 298.

¹⁰⁴ *Religio*, 1899. november 11. 301.

kar Budapesten ünnepelte volna, ahová a királyt is meg kívánták hívni.¹⁰⁵ A Katolikus Körök Országos Szövetsége ehhez a rendezvénysorozathoz kapcsolódóan határozta el nagygyűlés megrendezését. Fővédnökké a primást kérték fel, amit ő el is fogadott.¹⁰⁶

Az 1900-as eseménysorozat legfőbb jellemzője, hogy – hasonlóan a négy évvel korábbihoz – egymással párhuzamosan zajlott le a hivatalos egyházi ünnepség és a nagygyűlés, amely azonban ezúttal jóval nagyobb közéleti jelentőségre tett szert. A változás magyarázata, hogy ekkor már országgyűlési erőként működött a Katolikus Néppárt,¹⁰⁷ a nagygyűlést pedig, hiába szerepelt hivatalos rendezőként a Katolikus Körök Országos Szövetsége, a közvélemény elsősorban a párthoz társította. A függetlenségi szócsove, az *Egyetértés* például úgy vélte, hogy a „*nagygyűlés programja nem egyéb, mint a néppárt politikai tantételeinek szankcionálása és propagálása*”.¹⁰⁸ Ez a felfogás nem is volt teljesen alaptalan, amit jól mutat, hogy ekkor mindkét szervezetet ugyanaz a személy, Zichy János gróf irányította. A néppártiak ezért azt hangsúlyozták, hogy a nagygyűlés nem a párt, hanem minden katolikus rendezvénye, amit azzal igyekeztek alátámasztani, hogy sok nem néppárti szónok is helyet kapott.¹⁰⁹

A szabadelvű kormány szintén olyan, tisztán felekezeti eseményként kezelte a kereszténység jubileumát, amelynek politikai vetületei is vannak, ezért megtiltotta, hogy az állami tisztviselők részt vegyenek az ünnepségeken, és hogy fellobogózzák a középületeket. A sajtó azonban július közepén kiszivárogtatta az erről intézkedő bizalmas belügyminisztériumi rendeletet.¹¹⁰ Ez igen kellemetlen helyzetbe hozta a kormányt, mivel időközben Ferenc József döntést hozott arról, hogy egy főherceg révén személyesen kép-

¹⁰⁵ EPL Püspöki értekezletek jegyzőkönyvei és nyomtatványa. 1899. szeptember 15. A fehérvári ünnepségek végül Steiner Fülöp megyéspüspök halála miatt elmaradtak, a király pedig nem vett részt a budapesti programon.

¹⁰⁶ EPL Cat. 60. 2476-1900. Ifjabb Zichy János a Katolikus Körök Országos Szövetsége nevében a primásnak. 1900. június 12.; válasz június 18.

¹⁰⁷ A párt az 1896-ban tartott választásokon 17 képviselői helyet szerzett.

¹⁰⁸ *Egyetértés*, 1900. július 24. 1.

¹⁰⁹ *Alkotmány*, 1900. augusztus 14. 2.

¹¹⁰ *Alkotmány*, 1900. július 12. 2.

viselteti magát az esztergomi ünnepségeken.¹¹¹ A botrány kapcsán egyébként a *Pécsi Közlöny* című katolikus orgánumnak számos rendőrségi zaklatást kellett elszemvednie, mivel a városban erősen tartotta magát a gyanú, hogy a rendelet szövegét egy pécsi hivatalból juttatták ki a sajtónak.¹¹²

Frigyes főherceg személyes jelenlétére tekintettel Széll Kálmán miniszterelnök és a kormány számos tagja is részt vett az esztergomi ünnepségeken, augusztus 14–15-én. Az eseménysorozaton a becslések szerint harmincezer ember jelent meg. A nyolcszáz fős díszebéden a miniszterelnök is beszédet mondott, amelyben hosszasan dicsérte a vendéglátó Vaszary Kolos hazafiságát és békülékenységét.¹¹³ Ezzel a primás magatartását kimondatlanul is szembeállította a szabadelvűek által „békebontónak” tartott Néppárttal, és az előbbi példájának követésére kívánta ösztönözni a katolikusokat.

A nagygyűlést a katolikus közösségen belül sem övezte egyöntetű támogatás. Az ellenzők elsősorban arra hivatkoztak, hogy a politikai mozgalom összekapcsolása a kereszténység ünnepével szerencsétlen döntés. A *Magyar Állam* július 24-i számában adta hírül, hogy „*tekintettel a visszatérésre, melyet a katolikus nagygyűlésnek a jubiláris ünneppel való összefoglalása kelt*”, a szervezőbizottság a nagygyűlés elhalasztását tervezi.¹¹⁴ Zichy Nándor viszont úgy döntött, hogy az eseményt az eredeti terveknek megfelelően kell megtartani, és azt hangoztatta, senkinek sincsen oka attól tartani, hogy a nagygyűlés a társadalmi béke megbontására törekedne.¹¹⁵

A szervezők ugyanakkor igyekeztek, hogy ne hagyjanak túl sok lehetőséget a gyűlés résztvevőinek az esetleges ellenvélemények megfogalmazására. Rendes tagok csak férfiak lehettek, 4 koronás tagdíj fizetése fejében, a nők pedig 2 koronáért részvételi joggal járó pártoló tagságra tarthatnak igényt. A nyilvános üléseken csak a felkért előadók beszélhettek, a szakosztályi üléseken viszont minden rendes tag hozzászólhatott, igaz, minden tárgyhoz csupán egyszer, legfeljebb 5 perces időkeretben. A tagok-

¹¹¹ *Alkotmány*, 1900. július 18. 2.

¹¹² *Alkotmány*, 1900. július 17. 3.

¹¹³ *Religio*, 1900. augusztus 18. 108.

¹¹⁴ *Magyar Állam*, 1900. július 24. 1.

¹¹⁵ *Magyarság*, 1900. július 25. 2.

nak indítványt tenni csak a beterveztett témák kapcsán volt joga, új kérdések felvetésére nem volt lehetőség.¹¹⁶

Az augusztus 17. és 19. között, négyezer regisztrált résztvevővel¹¹⁷ megtartott nagygyűlés négy szakosztályt hozott létre a katolikus közügyek; a katolikus irodalom, tudomány és művészet; a nevelés- és iskolaügy; valamint a keresztényszocializmus tárgyalására.¹¹⁸ A rendezvény legnagyobb visszhangot kiváltó momentuma Zichy Nándor felszólalása volt, aki jelszó-szerű tömörséggel fogalmazta meg céljaikat: „*kath. egyház a kath. államban és kath. állam a kath. egyházban*”¹¹⁹ – szemben a liberális katolikusok jelszavával, amelyet Magyarországon Deák Ferenc tett közismertté: szabad egyház a szabad államban.¹²⁰

A liberális lapok – összhangban az előzetes várakozásokkal – a nagygyűlést „*erősen néppárti jellegűnek*” minősítették,¹²¹ Zichy felszólalását pedig forradalmi tettnek, egy „*internacionális zászló*” kibontásának vélték, és különösen „*rút visszaélést*” láttak abban, hogy mindez „*egy nemzeti ünnep cégére alatt*” történt.¹²²

Az 1900-as katolikus nagygyűlés egyfajta fordulópontot jelentett a műfaj hazai előtörténetében, hiszen ez volt az utolsó, amely kifejezetten egy évforduló megünneplésének „*kísérőrendezvényeként*” jött létre, és ez lett az első „*hivatalosan elismert*” hazai katolikus nagygyűlés. Az ekkor létrehozott állandó bizottság – ellentétben az 1894-es esettel – érdemi munkát fejtett ki, és a következő évek budapesti nagygyűléseinek megrendezésével biztosította a gyűlésezés folyamatosságát. Ahogyan a kezdeti útkeresés története jelzi, a magyar katolikus társadalmi mozgalom vezetői a több tízezer támogatót felvonultató német gyűléseket tartották példaképüknek. Az 1893–1894-es vidéki megmozdulások rendezői, jelentős munkát végez-

¹¹⁶ *Alkotmány*, 1900. augusztus 14. 5.

¹¹⁷ *Alkotmány*, 1900. augusztus 17. 4.

¹¹⁸ *Religio*, 1900. június 20. 418.

¹¹⁹ *A magyar katholicizmus kilencszázados jubileuma alkalmából tartott országos katolikus nagygyűlés Budapesten 1900. augusztus 17–19-én*. Szerk. GYÜRKY Ödön. Budapest, 1900. 59.

¹²⁰ CSORBA László: *A magyar kereszténydemokrácia liberális katolikus öröksége*. *Múltunk*. 52. (2007/3) 111.

¹²¹ *Magyar Nemzet*, 1900. augusztus 18. 5.

¹²² *Egyetértés*, 1900. augusztus 19. 1.

ve, valóban számottevő tömegeket tudtak megmozgatni. Ebben a sikerben azonban az egyházpolitikai küzdelmek túlfűtött légkörének is fontos szerepe lehetett, és amint ez elmúlt, a mozgósító erő is csökkent.

1895 után a Katolikus Néppárt megalakulása olyan tényezőnek bizonyult, amely megosztotta a katolikus közéletet, és még a mozgalom szempontjából célszerűnek tartható központosítási törekvések is – mint a Katolikus Körök és Olvasókörök Országos Szövetségének esetében – számos nehézségbe ütköztek. A nagygyűlések meghonosítását az sem segítette, hogy a püspöki kar többsége kezdetben – XIII. Leó politikájára tekintettel – inkább csak elfogadta, de érdemben nem támogatta az új intézményt, és arra törekedett, hogy minél inkább ellenőrzése alatt tartsa a fórumot. Az 1896-os kongresszus és az 1900-as nagygyűlés is szűk körű esemény maradt, amelyen a „nép” – a társadalom széles rétegei – nem kaptak képviselést, és a szervezők maguk sem törekedtek a valódi viták bátorítására. Az első hazai nagygyűlések tehát inkább voltak szalongyűlések, mint őszi hadgyakorlatok. Ezt támasztja alá, hogy a gyűléseket – a német példával ellentétben – mindig ugyanabban a városban, Budapesten rendezték meg. Ebben ugyanakkor az is szerepet játszhatott, hogy az esemény rendezőinek rutint kellett szerezniük, meg kellett tanulniuk, hogy hogyan tudják hatékonyan működtetni a rendezvényt.¹²³

A változás kezdetét ezen a téren 1906-ra tehetjük, amikor – feltehetően nem függetlenül attól, hogy a Néppárt a kormánykoalíció része lett – a nagygyűlések szervezői ismét kísérletet tettek tömegtámogatásuk demonstrálására. Ezt jelezte 1908-ban a német mintát követő Katolikus Népszövetség létrehozása, valamint a kísérlet annak az újításnak a bevezetésére, hogy legalább minden második évben egy vidéki nagyváros rendezze az országos katolikus nagygyűlést – így kerülhetett sor 1907-ben a pécsi és 1909-ben a szegedi nagygyűlésre.

¹²³ A Néppárt támogatói nagyon is szükségesnek látták, „*hogy évről évre impozánsabbak legyenek gyűléseink, hogy lássa mindenki, hogy eszméink, céljaink hódítanak*”. *Alkotmány*, 1903. október 4. 2.